

KRITISCH ALLERLEI

Jan van Zutphen is dood. Op 94-jarige leeftijd is deze oud-diamantbewerker, oud-vakverenigingsbestuurder, maar vooral: de gevoelige, soms ook felle, maar altijd hardnekkige strijder tegen „de tering” – in het begin van deze eeuw nog dé volksziekte – na langdurige ziekte overleden. Dat deze man een „nationale figuur” was in de volle betekenis van het woord wordt bewezen door de stroom van artikelen, die in alle bladen – ongeacht godsdienstige overtuiging of politieke gezindheid – bij zijn dood zijn gepubliceerd.

KA-er herinnert zich, dat hij als kind de, letterlijk en figuurlijk, grote man een hand mocht geven toen hij zijn vader bezocht, die in „Zonestraal” korte tijd werd verpleegd. Deze kleine gebeurtenis is hem altijd bij gebleven omdat hij toen al vaag ervoer, dat die man-met-debaard een heel bijzonder mens was. Hij ziet nog die zachte vriendelijke ogen, dat grote kale, door de zon gebruinde hoofd, die lange grijze baard. Later heeft hij vaker en bewuster ervaren, dat „ome Jan” – welk een grote liefde voor die man ligt er achter dat familiere „ome Jan”! – inderdaad een ingoed, een door-en-door rechtschapen, een liefdevol mens was, zoals er helaas te weinig op deze soms dorre aarde verschijnen. Is het niet haast symbolisch, dat deze van oorsprong echte volksjongen en een vrouw, die als regentes lang de hoogstegeplaatste in het land was – koningin Emma – door gemeenschappelijke arbeid en groot wederzijds respect zo nauw verbonden waren?

Het is tragisch, dat „ome Jan” nog heeft moeten beleven – in hoeverre bewust is ons niet bekend – dat de vakbond, welke hij en zijn vriend Henri Polak hebben groot gemaakt, dermate aftakelde dat hij moest worden opgeheven. De Algemene Nederlandse Diamantbewerker Bond – welk een stroom van gedachten aan een machtig verleden wekt deze naam – zal opgaan in de Alg. Ned. Bedrijfsbond voor de Metaalnijverheid.

Ook aan de ANDB heeft KA-er herinneringen, die tot de beste behoren welke hij bewaart. Zeven jaar lang is hij lid geweest van die vakbond. Hij heeft eerst als kind, later als leerling-slijper, nog later als volwaardig lid van „de bond” altijd met grote eerbied de hoge hardstenen stoep van het gebouw aan de vroegere Plantage Fransche laan – nu: Dr. Henri Polaklaan – beklommen, hij moest altijd omhoog kijken langs de zware toren en de trotse poort vóór hij de burcht binnenging. Hoevele keren heeft hij vol stille aandacht gestaan voor de wand-schildering van prof. R. N. Roland Holst, met daaronder de spreuken, geschreven door Hen-

riëtte Roland Holst-van der Schalk... En hij weet nog van gesprekken met Henri Polak: de diamantbewerker die doctor honoris causa werd wegens zijn grote verdiensten voor het gehele volk. Hij ziet ook nog de vele, vele gezichten van zijn oud-collega's die, als Henri Polak, slachtoffers werden van het bloedigste regime dat vermoedelijk ooit heeft bestaan. Zoals uiteindelijk ook „de bond” slachtoffer werd van het nazidom. En KA-er voelt een diepe weemoed nu dit alles, met „de bond”, definitief voorbij is. Tenminste: uiterlijk...

Wat de ondergang van tienduizenden volwassen Nederlandse Joden, de vernietiging van miljoenen Joden uit andere landen ook, niet heeft teweeggebracht bloeit nu op door de gedenkschriften van een kind. Het Duitse volk heeft onmiddellijk na onze bevrijding – bewust of onbewust – niet willen of kunnen beseffen welke misdaden het in zijn geheel had gepleegd tegen ontelbare onschuldigen. Maar „Het Achterhuis” van Anne Frank blijkt steeds meer in staat door dat pantser van hoogmoed, stompzinigheid en domheid wellicht ook heen te dringen.

Voor hen, die het grote verlies nooit meer geheel te boven kunnen komen is het toch een troost – zij het een héél schrale – te weten dat grote groepen van Duitse jongeren beseffen: onze ouders hebben een collectieve schuld op hun geweten, die wij moeten trachten gemeenschappelijk te delgen. En het doet goed te weten, dat die Duitse jongeren hun denken ook in daden omzetten. Het zal waarschijnlijk ook dankzij hun hulp mogelijk zijn Het Achterhuis en zijn omgeving voor sloping te behoeden. Laat ons er hun dankbaar voor zijn.

Er is iets loos bij de commissies, die de opgaven samen stellen voor de eindexamens. Al enige jaren geleden is er rumoer geweest over de opgave Frans, voor de gymnasium-eindexamens. Wat er dit jaar is gebeurd – is bedenkelijk. Het examenwerk van een onderdeel van de wiskunde was veel te moeilijk. Blijkbaar hebben te weinig deskundigen de opgaven gekeurd; een ernstige fout. De keuze van het Duitse stuk is verkeerd geweest, omdat het fragment in een veelgelezen bloemlezing voorkwam; een ernstige fout. Drukfouten zijn er blijven staan in opgaven van examenwerk voor het staatsexamen; een zeer ernstige fout. Nu kan de N.R.C. een vergoelijkend, verstandig en anti-sensationeel stuk schrijven met de strekking: waar mensen werken worden fouten gemaakt; jawel erg mooi, maar deze fouten hadden nu juist niet gemaakt mogen worden. En hoe men die had kunnen ver-

mijden? Door controle, controle en nog eens controle. Kinderen mogen onder geen voorwaarde de dupe worden van blijkbaar haastig en slordig werkende ouderen.

Zou niet de achtergrond van deze zonderlinge zaken zijn de nog altijd veel te veel intellectualistische – niet: intellectuele – mentaliteit, die ook bepaalde delen van ons onderwijs doordringt? Zeker nog in min of meer bepaalde „topkringen” telt zij vele aanhangers. Hier is het beslist niet de plaats diep op deze zaak in te gaan, maar KA-er wil wel als zijn mening uitspreken, dat te velen nog steeds te weinig oog hebben voor de gehele jonge mens, die ook op hbs en gymnasium moet worden gevormd tot een verantwoordelijke volwassene, en te nadrukkelijk altijd weer hun aandacht vestigen op hun louter verstandelijke ontwikkeling. Gelukkig, dat minister Cals nu duidelijk heeft uitgesproken, dat niet de leerlingen slachtoffer mogen worden van de zonderlinge geestelijke sprongen der examencommissies.

Over zonderlinge sprongen gesproken: de heer Piet Visser uit Wijde Wormer kan er ook over meespreken. Zeker over de vreemde capriolen van zijn fantasie. Hij moet zich, in zijn liefste dromen, al hebben gezien, gezeten in een met goudplaten beslagen auto, draaiend aan een gouden stuur, getrokken door een gouden motor. En dat alles gewalst, gedraaid en gegoten uit goud gewonnen uit de „Renate Leonardt”, het Duitse schip dat met een rijke schat in de Noordzee zou zijn gezonken. Er is weinig over van zijn dromen...

Hoe is het mogelijk, vraagt men zich herhaaldelijk af, dat deze brave tuinder zo grote kapitalen kreeg om zijn droomonderneming te financieren? Of is hij slechts de vooruitgeschoven exponent van een belangrijk deel onzer samenleving, dat nog altijd verwijlt in de sfeer van hun kinderjaren, toen dromen over grote, verborgen schatten goed, ja in vele opzichten noodzakelijk was? De hele „Renate”-geschiedenis bewijst, dat héél veel lichamelijk volwassenen geestelijk kinderen, hoogstens pubers blijven.

Terwijl... terwijl zoveel pubers voortdurend hun best doen om zo gauw mogelijk volwas-

sen te... lijken. Een nieuwe uitweg daartoe schijnt in de VS te zijn: zo jong mogelijk trouwen. Het „Algemeen Handelsblad” publiceert een berichtje, waarin staat dat steeds meer leerlingen van High Schools – vooral meisjes – heel jong in „de echt” treden: een kleine enquête toonde aan, dat 284.000 onder-achtienjarige meisjes getrouwd waren. „Vijftien tot twintig procent van alle college-studenten zijn getrouwd”, schrijft een hoogleraar in de sociologie. Welke prof., dat staat er helaas niet bij.

Laat ons er voor waken over dit verschijnsel te snel de staf te breken. Het zou wel eens kunnen zijn – is onze voorlopige mening – dat het voortdurend dreigende oorlogsgevaar een der sterkste drijfveren daartoe was. Jonge mensen streven er naar, zo volkomen mogelijk mens te worden. Is het zó zonderling te denken, dat zij dat ook (nog) in seksueel opzicht willen zijn? Dat meisjes ook nog willen ervaren hoe het is, moeder te worden? Want wie weet of zij daar ooit aan toe komen, als zij „oud en wijs” – wat is dat? – genoeg zijn voor het huwelijk... Niet, dat wij deze pessimistische levenshouding delen, maar zij is toch minstens waar-schijnlijk.

Glukkig: de werkloosheid loopt terug. Waren er eind april nog 105.000 „officiële” werklozen, eind mei was dat aantal verminderd tot iets meer dan 86.000. Toegegeven: vergeleken met vorig jaar is dat cijfer nog onrustbarend genoeg – toen waren er eind mei maar ruim 24.000 arbeidskrachten zonder werk – toch is de vermindering verheugend groot.

Ons raakt de economische betekenis van dit verschijnsel niet bijzonder sterk. Wij hebben, toen het werklozencijfer maar steeg en steeg, voortdurend voor ogen gehad het geestelijke leed, dat die half miljoen werklozen tijdens „de” crisissen in de dertiger jaren heeft doorgemaakt. Leed, dat soms tot razende wanhoop, soms tot grauwe berusting, soms tot zelfmoord zelfs voerde. En wij zagen met grote vrees opnieuw een dergelijke misère zich ontplooiën. Maar het begint er nu enigszins op te lijken, dat wij ons hebben vergist, dat onze sombere gedachten reële grond misten. En wij zijn héél verheugd, dat wij ons vermoedelijk hebben vergist...

ik wou dat ik je ergens vinden kon
de nacht is uitgegaan als een kaars
de wind heeft haar uitgeblazen
waar komt de muziek vandaan?

de wereld heeft haar versierselen afgedaan
er is een kaal huis, red mij, kom;
ik wil niet alleen zijn

maar ik weet dat je nergens bent
alleen zal ik leven
alleen doodgaan.

Hans Lodeizen, uit „Gedichten”, G. A. van Oorschot, Amsterdam 1954.

Lezingen voor de radio

- 22 juni, 9.45 uur (VARA): P. A. Pols
over „Uitgestoten”.
- 29 juni: Mr. B. v. d. Waerden, over:
„Het werk van Humanitas”.
- 6 juli: Dr. J. C. Brandt Corstius, over:
„Het leven begint steeds op-
nieuw”; voordracht Aafje Top.
- 13 juli: Prof. dr. G. Stuyveling, over:
„De achtergronden van ons
werk”.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar
bij het Humanistisch Verbond, Oude-
gracht 152, Utrecht, door storting of
overschrijving op giro nr. 30.49.60 of
door insluiting van f 0,25 aan geldige
postzegels.

Reisbrief uit de Verenigde Staten (3)

Nu ben ik alweer bijna aan het eind van mijn reis door de V.S. D.w.z. door het oostelijk deel van dit continent en voornamelijk langs de grote centra. Ik heb steeds per vliegtuig gereisd, dat is de manier hier. Bijna 5000 km in twee weken. Amerikanen zijn enorm mobiel. Ze verhuizen van het ene end van het continent naar het andere en zien niet op tegen reizen van een 1000 km of meer. Het heeft iets te maken met de innerlijke onrust van een volk dat zijn vorm nog niet gevonden heeft, maar ook met een intense behoefte aan onderlinge verstandhouding in dit immense land. Intussen heb ik heel wat steden gezien. De meeste zijn niet mooi. St. Louis was een teleurstelling. Het is bepaald lelijk en heeft niets van het westelijke of zuidelijke element dat ik er verwachtte. Chicago is een van de weinige steden die ik bezocht, met karakter (afgezien van New York). Het heeft een groot aantal mooie gebouwen in moderne stijl (vaak gebouwd door architecten van buitenlandse afkomst) en het heeft

Eén procent-actie voor daadwerkelijke gerechtigheid

In juli van het vorig jaar plaatsten wij in Mens en Wereld de oproep van een aantal vooraanstaande Nederlanders uit alle groeperingen van het Nederlandse volk om door regelmatig 1 procent van zijn bruto inkomen af te staan een bijdrage te leveren in de hulp aan de minderontwikkelde gebieden, waar 1800 miljoen mensen leven in een situatie die honger, ziekte, werkloosheid en analfabetisme als „normale” verschijnselen kent.

Op dat ogenblik telde die actie ongeveer 800 deelnemers. Sindsdien is het aantal gestadig toegenomen, zodat op 1 april van dit jaar 2400 deelnemers per jaar f 150.000 bijeenbrachten. Dezer dagen bestaat de 1%-actie Daadwerkelijke Gerechtigheid twee jaar en de initiatiefnemers zullen bij die gelegenheid trachten het deelnemertal te verdubbelen. Wij willen die poging gaarne steunen door onze lezers op te wekken hun 1%-bijdrage over te maken op postgirorekening 64.53.000 van de Nederlandse Organisatie van Internationale Bijstand te Den Haag onder vermelding van de letters D.G.

Lezingen voor de radio

22 juni, 9.45 uur (VARA): P. A. Pols over „Uitgestoten”.

29 juni: Mr. B. v. d. Waerden, over: „Het werk van Humanitas”.

6 juli: Dr. J. C. Brandt Corstius, over: „Het leven begint steeds opnieuw”; voordracht Aafje Top.

13 juli: Prof. dr. G. Stuyveling, over: „De achtergronden van ons werk”.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, door storting of overschrijving op giro nr. 30.49.60 of door insluiting van f 0,25 aan geldige postzegels.

een groot aantal parken en een prachtig meerfront. Waarschijnlijk is dat te danken aan de politieke corruptie die hier zo welig tierde. Maar het bracht ook mee dat er veel voor het „volk” gedaan moest worden.

Washington is een groot Den Haag en Boston heeft een echt oude kern, zoiets als Utrecht, op een heuvel als centrum.

Enfin, ik zal niet alle steden (en ook kleinere plaatsen) die ik bezocht, beschrijven.

De kleine plaatsen zijn heel plezierig. Tot op zekere hoogte ook de woonwijken buiten de grote steden. Veel sterker dan bij ons trekt iedereen daarheen. Zo breiden de stedelijke centra zich mijlen in het rond uit. Onafzienbare woonwijken van meest lelijke eengezinswoningen woekeren voort in de landelijke omgeving. Chaotische nederzettingen, doorkruist door auto-wegen, toch bewoonbaar door de ruimte en het groen. Maar de enorme landverspilling kan niet onbeperkt doorgaan; vandaar dat het probleem van de ruimtelijke ordening zich steeds dringender aandient. Op dit punt, evenals in zo menig ander opzicht, krijgt men de indruk dat de V.S. pas aan het begin staan van een ontwikkeling, die bij ons al ten volle aan de gang is. Mij zou het niet verwonderen als dit land in enkele tientallen jaren ingrijpende veranderingen zou doormaken. Zowel op sociaal als op cultureel terrein.

In dit verband moet ik noemen de onmenselijke bestaansonzekerheid (vaste banen bestaan er niet) die zich weerspiegelt in een innerlijke onrust die door geen uiterlijke bravoure kan worden verborgen. Maar ook de verhouding ouders-kinderen (in alle kranten schrijft men over de teen-agers), waarbij iedere richtlijn ontbreekt; en het schoolsysteem, dat niemand helemaal bevredigt – ook afgezien van de spoetnik-affaire. Op al deze punten staat Amerika voor grote veranderingen dunkt me. En men is niet bang voor veranderingen. Ook niet voor ordening, mits deze de naam draagt van beveiliging der democratische vrijheden. Want de grote aantrekkelijkheid in dit land is de onbevangingheid; de bereidheid om problemen onder het oog te zien en aan te pakken als men ze eenmaal ontdekt heeft.

Dat geldt ook voor het rassenvraagstuk. Het is er, maar men tracht het de baas te worden. Het wordt gecompliceerd door het sociale vraagstuk dat er vaak mee verbonden is. Want het is werkelijk een probleem hoe de enorme groepen Portoricanen, Negers, maar ook anderen, cultureel en sociaal kunnen worden opgenomen in deze dynamische volksgemeenschap, die in veel opzichten zelf zo primitief is. Direct achter de chique flatgebouwen aan Central Park West in New York vindt men de schrijnendste armoede der Portoricaanse woonkazernes. Maar ik moet ook het volgende vermelden: Een van mijn kennissen hier reed mij met zijn auto naar huis. Voor zijn huis stond een volkswagentje, zijn tweede auto voor het „kleinere werk”. Daarnaast een indrukwekkende Cadillac, maar die was van de negerbediende! Zij bezat trouwens een paar huizen! Ja, het is een vreemd land.

Waar een ander beeld: Een van de prachtige figuren die ik ontmoet heb was de negervrouw Edith Sampson. Medewerkster van Eleanor Roosevelt, oud-lid van de V.S.-delegatie bij de U.N.O., stadsadvocaat (geloof ik) van Chicago. Een van de vooraanstaande figuren in dit land op het gebied van de neger-emancipatie. Maar toen ze naar een afspraak ging in een deftige club vroeg de portier waar ze heen ging.

Plant een boom in Israël

In Mens en Wereld hebben wij de jonge staat Israël bij de viering van zijn tienjarig bestaan de gelukwensen van de humanistische beweging in Nederland aangeboden. Wij nodigen onze lezers gaarne uit die gelukwens een tastbare vorm te geven door medewerking te verlenen aan de actie van het comité, dat de vriendschap tussen het Nederlandse en het Israëliëse volk wil bevestigen door in de omgeving van Jeruzalem een Nederlands Woud tot stand te brengen.

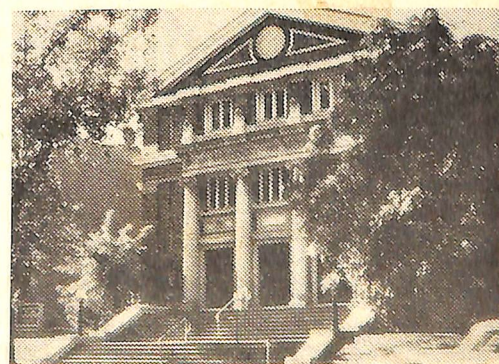
Men kan zijn instemming met dit plan doen blijken door opdracht te geven aan het Joods Nationaal fonds in dat woud bomen te planten. De prijs per boom bedraagt f 5,-; men kan zijn bijdrage aan het comité doen toekomen door storting of overschrijving van een bedrag op girorekening nr. 438135 van het Comité ter voorbereiding der viering van het tienjarig bestaan der staat Israël.

„Naar binnen” was het antwoord, en „Ik ben een dame, ik kom nergens, tenzij ik uitgenodigd ben”. Daarmee moest de verblufte portier het doen. Mevrouw Sampson heeft me ook uitgelegd dat de term „coloured people” ongeveer dezelfde gevoelswaarde heeft als „Israëliet”. Zij zelf spreekt gewoon over „negers” – „want dat zijn wij” voegde ze er niet zonder zelfbewustzijn aan toe. En met trots vertelde zij van de energieke pogingen om haar ras op te voeden en vooruit te brengen, o.a. door de stichting van uitstekende technische scholen, die nu sinds de opheffing van de rassenscheiding – evenals de voortreffelijke „gekleurde” Howard-University – ook door blanken mogen worden bezocht! En die zijn er inderdaad ook.

Hierbij moet ik het laten. Als deze brief gepubliceerd wordt in Mens en Wereld, ben ik allang terug. Maar als weergave heet-van-de-naald van mijn indrukken, kan ik hem toch beter nu klaarmaken dan later, als ik weer in Nederland ben en de beschouwingen de overhand krijgen. Ik heb niet meer willen doen dan iets duidelijk te maken van de tegenstellingen in dit land met zijn ongekennde materiële mogelijkheden voor iedereen en zijn wurgende bestaansonzekerheid, met zijn zakelijke hardheid en zijn behoefte aan begrip en sympathie, met zijn oppervlakkigheid en zijn uitzonderlijke wetenschappelijke en zakelijke prestaties. Tussen de tentoonstelling van misdaad en seksualiteit in 42nd street en de voorname kwaliteit van Harvard University, tussen het torenhoge UNO-gebouw van beton en glas en de beslotenheid van het koloniale Nieuw-Engeland, leeft en werkt een volk in jeugdige onevenwichtigheid maar met ongekennde mogelijkheden.

J. P. VAN PRAAG

Het gebouw van de Ethical Society in St. Louis

De wordende mens (2)

Geloof

„Geloof is voor de mens noodzakelijk: maar welverstaan, alleen geloof in wat anderen weten.” Dat is een uitspraak van Dietzgen (geciteerd door Dr. A. Pannekoek, De wonderbouw der wereld, blz. 4). Hier wordt onder geloof verstaan: voor waar houden, als waarheid aanvaarden. Die uitspraak zal, met deze betekenis gehecht aan geloof, niet worden bestreden. Bij dat geloven behoort dan de overtuiging, dat we in principe, als we maar voldoende „knap” waren, dat weten der anderen op zijn waarheidsgehalte redelijk zouden kunnen toetsen. Bij dit geloven behoort dan onafscheidelijk redelijke twijfel, geworteld in een ontwikkelde kritische zin. In feite is dit complex geloof-twijfel een noodzakelijke voorwaarde van kultuuroverdracht, van verdere ontwikkeling van het menselijk kennen en kunnen. Stel u voor dat iedere generatie weer geheel op nieuw zou moeten beginnen! Maar door dat geloven – nog steeds in bovenbedoelde zin, eraan gegeven door een negentiende-eeuwse vrijdenker – steeds weer gecorrigeerd door creatieve twijfel, verder onderzoeken, verder denken, verkeren waarheden in onwaarheden, ontstaan nieuwe waarheden. Wat voor ons kennen geldt, geldt echter eveneens voor ons zedelijk oordelen. Ook hierin beginnen we allen met „geloven”, overnemen wat anderen, zo zij het al niet „weten”, dan toch goed dunkt. 't Geldt zelfs voor ons esthetisch oordeel. Ook het onderscheiden van mooi en lelijk berust voor een zeer groot deel op overnemen, overdracht. Kortom: in al ons kennen, denken en oordelen zijn wij gevormd door ontelbare generaties vóór ons. Maar wij vormen en vervormen steeds weer opnieuw.

Als Fromm over geloven spreekt, bedoelt hij echter iets anders. Toch zegt ook hij, evenals Dietzgen, dat het geloof voor de mens noodzakelijk is: „zonder geloof is het menselijk leven tot onvruchtbaarheid en wanhoop veroordeeld, bang voor wat de wezenlijke kern van zijn bestaan is.” (B 166). Fromm bedoelt beslist niet dat geloven gepaard moet gaan met een geloofsinhoud, geloven behoeft bij hem niet te zijn geloof in of aan iets. Maar wanneer hij dit uitwerkt, komt er toch wel een geloofsinhoud te voorschijn, al was het maar het geloof in de medemens of het geloof in de mensheid als zodanig. Ik ga mee met Fromm, wanneer hij het geloven niet wil binden aan een geloofsinhoud en trek de consequentie uit zijn gedachtengang dat een geloofsinhoud, zonder eigen innerlijke verwerking, zonder dat die inhoud tot een hechte eigen overtuiging is geworden, dus wanneer zij niets anders is dan een „geloven” in wat anderen geloven, dus een voor waar houden, op gezag, van iets, waarvan men de waarheid niet in principe redelijk zou kunnen toetsen, een bedreiging is van geloven als eigen activiteit, als fundamentele houding, als voorwaarde om vastberaden de werkelijkheid zonder zelfbedrog tegemoet te treden. (vgl. B 167 e.v.).

Maar... er zijn toch veel mensen die, ondanks of misschien zelfs dank zij het feit dat zij geloven in een aantal hun in hun leven als levende werkelijkheid voorkomende en inspirerende symbolen, deze eigen activiteit, deze vastberadenheid, dit levensvertrouwen in hoge mate leven. Wij, hier in Nederland, ontmoeten hem bijvoorbeeld, mits we maar bereid zijn tot die ontmoeting, in christenen, voor wie blijkbaar minder belangrijk is – ondanks het feit dat zij hartelijk er in geloven! – of bepaalde dogma's wel redelijk houdbaar zijn, maar voor wie centraal staat wat Christus voor hen, hier en nu in dit hun aardse leven, betekent. Dat

zou er wel eens op kunnen wijzen dat die geloofsinhouden zeer verschillend functioneren in verschillende personen. Hierover zegt Fromm (C 351):

„Het was een dwaling van de nietgelovigen om hun aanval te richten op de Godsdeide, hun werkelijke doelstelling zou moeten zijn om de gelovigen uit te dagen hun geloof ernstig te nemen, in het bijzonder hun Godsbegrip (Goddelijke openbaring A.T.) Dat zou er toe leiden dat zij de geest van broederlijke liefde, waarheid en recht in praktijk zouden brengen om aldus de radikaalste critici te worden van de hedendaagse maatschappij... Zij die in God geloven, dienen uitdrukking aan hun geloof te geven door het te leven; zij die niet (in God) geloven, door het leven van (in) liefde en gerechtigheid en – wachten.”

Opstellen over het werk van E. Fromm (IV)

Geloven in de zuivere zin, bevrijd van de slakken van overleveringen op gezag, welke naar hun inhoud de toets der rede niet kunnen doorstaan, is dus bij Fromm een begeleidingsverschijnsel van de menselijke rede. Rede en geloof („redelijk geloof”) zijn zelfs niet te scheiden. Geloof en rede vormen onze hechte overtuiging, niet alleen van wat waar is, maar misschien vooral van wat waarde heeft. De redelijke mens kiest uit mogelijkheden, nadat hij deze mogelijkheden redelijk heeft ontdekt. Gelovend leeft hij vastberaden naar die mogelijkheden toe, waagt hij in levensvertrouwen, in zijn wil tot volledig menselijk leven, de sprong, aanvaardt hij het avontuur, beleeft hij zijn menselijke vrijheid, ontworstelt hij zich aan gezag van buitenaf dat hem belemmert tot vrije mens te worden.

Een noodzakelijk begeleidingsverschijnsel van redelijk geloven is de redelijke twijfel, dat is de kritische bezinning op wat zich aandient als waarheid of waarde. In tegenstelling tot redelijk geloven als vastberadenheid, de moed om te zijn, de „sprong in de vrijheid”, het aanvaarden van de ingevingen van de ziel (Emerson) – voortdurend redelijk getoetst! – staan angst, levensangst, weifeling, onverschilligheid, doeleloos voortvegeteren in een wereld, waarin de mogelijk „intelligente”, maar redeloze mens uit angst niet meer durft te kiezen wat waar, wat waardevol is en, in een vergeefse poging tot zelfbevrediging alle waarheid skeptisch wegrelatieveert, zijn menselijk bestaan niet op het spel durft zetten, daar voor hem alles zinloos, waardevol is geworden. Voor wie aldus is ingekapseld, van zichzelf, van zijn mens-zijn is vreemd, bestaat slechts één mogelijkheid tot herstel: de vertwijfeling. Ik zou zelfs durven stellen dat, vooral in onze tijd, in onze samenleving, vooral voor tal van jongeren, de beleving der vertwijfeling de voorwaarde bij uitnemendheid is voor levend, redelijk geloven, voor leven, wanneer die dood wordt overwonnen.

Die skepsis is de redeloze twijfel, evenals het irrationele geloof een tegenstelling tot redelijk geloven. Ik herhaal dat irrationele geloofsinhouden redelijk geloven als menselijke activiteit niet behoeven uit te sluiten, maar ze zeer dikwijls wel ernstig belemmeren. Voor de

gelovige op gezag van een autoriteit van buitenaf staat aan het begin van de lijdende mensheid, in zonde levend, al dan niet in zonde ontvangen en geboren, de oerzonde, de zondeval, het eten van de vrucht van de boom der kennis, de opstand tegen de goddelijke autoriteit. Voor de redelijk gelovende is juist dit verhaal het symbool van de mens, die in zijn rede, zijn mens-zijn en zijn mogelijkheid tot vrijheid ontdekt. Voor hem heeft het „credo quia absurdum”, ik geloof omdat het absurd is, afgedaan. Maar met deze afwijzing van, dit verzet tegen hem in zijn ontplooiing belemmerend uiterlijk gezag wordt de mens voor de noodzakelijkheid, de onontkoombaarheid gesteld, zichzelf, zoals hij is, te aanvaarden, zijn medemensen te aanvaarden, zoals zij zijn, de wereld, waarin hij moet leven eveneens te aanvaarden.

Deze aanvaarding betekent echter niet een aanvaarding in onveranderlijkheid: het is alles nu eenmaal zo, daaraan is niets te veranderen. Integendeel: een aanvaarding als uitgangspunt, een uitdaging tot ontdekken, tot kennen, tot steeds beter kennen, tot veranderen, tot groei, tot rijping, tot het zoeken van orde in wat zich aanvankelijk als zinloze chaos demonstreert.

Deze actieve, redelijke en gelovende aanvaarding betekent niet dat de mens zichzelf tot almacht promoveert, maar wel dat hij het leven aandurft ondanks zijn ervaren onvolkomenheid, zijn begrensde mogelijkheden. Het houdt tevens in een voortdurend streven naar verruiming, naar overschrijding van de aanvankelijk onoverkomelijk schijnende grenzen. Op deze wijze kan men, met Fromm, die ik hier wel zeer ruim en op eigen wijze heb pogen te interpreteren, een beeld vormen van de geschiedenis der mensheid, een beeld van de ontwikkeling der mensheid, van de wordende mens; een ontwikkeling die zich in meer of mindere mate steeds weer herhaalt in de groei van de individuele mens.

Die rijping zouden we kunnen karakteriseren met drie woorden: ontwikkeling van rede, van geloof en van liefde. Als voorwaarde van menswording zijn deze drie onscheidbaar, de hoop is besloten in rede en geloof. Maar evenals bij de schrijver van het hoofdstuk over de liefde (1 Cor. 13) is ook voor Fromm van deze, slechts te onderscheiden, maar niet te scheiden drie de liefde het allermeest. Voordat ik op de betekenis der liefde voor het menselijk bestaan, zoals Fromm deze ziet, nader inga, wil ik echter dit opstel afsluiten met een lang citaat, waarin Fromm in een notedop zijn kijk op de ontwikkeling van geloof en liefde samenvat (D 81); vooruitlopend op enige beschouwingen, welke ik nog nader zal moeten toelichten:

„Wij kunnen thans terugkeren tot een belangrijke parallel tussen de liefde van een mens tot zijn ouders en zijn liefde tot God. Het kind begint met een verbond met zijn moeder als „de grond van al het zijnde”. Het voelt zich hulpeloos en heeft behoefte aan de alles omhullende moederliefde. Dan richt het zich tot zijn vader als het nieuwe centrum van zijn gevoelens, daar vader het leidend beginsel is voor denken en doen. In deze fase wordt het bewogen door de behoefte aan vaderlijke goedkeuring en het vermijden van afkeuring. In het stadium der volle rijpheid heeft de mens zich bevrijd van de personen van moeder en vader als beschermende en gebiedende machten; hij heeft de moederlijke en vaderlijke beginselen in zichzelf verankerd. Hij is in zijn eigen vader en moeder geworden, hij is vader en moeder. In de geschiedenis der mensheid zien wij dezelfde ontwikkeling: vanaf het begin van liefde tot God als het zich hulpeloos vastklemmen aan een moeder-godin, over de gehoorzame aanhankelijkheid aan een vaderlijke god, tot een rijp stadium, waarin God opgehouden heeft een macht van buitenaf te zijn, waarin de mens de beginselen van liefde en gerechtigheid in zichzelf verankerd heeft, waarin hij één met God is geworden en, eventueel,

(Slot op pag. 5)

Verslag van een geslaagde landdag

Humanistisch Verbond getuigt in Emmeloord

De landdag van de zes gewesten van het Humanistisch Verbond rondom het IJsselmeer, op Hemelvaartsdag in de Noordoostpolder gehouden, is een opmerkelijk succes geworden, niet alleen door het boven verwachting grote aantal bezoekers (er hadden zich 650 deelnemers aangemeld, waarbij zich in Emmeloord nog ongeveer 75 bewoners van het „nieuwe land” voegden, maar vooral ook door de bijzonder prettige geest die deze bijeenkomst kenmerkte.

Vele deelnemers moesten 's morgens al vroeg op pad om zich te voegen bij leden van andere gemeenschappen en daarna gezamenlijk per autobus de tocht naar het reisdoel te maken. Het weer was goed, het landschap in voorjaarstooi gaf volop te genieten en voor heel wat reisgenoten was het een sensatie, toen de bussen het „oude land” verlieten en de nieuwgewonnen polder inreden. In dit land, dat nog geen kwart eeuw geleden door de golven van de Zuiderzee werd overspoeld, strekten zich zover het oog reikte vruchtbare akkers uit, vele overdekt met het vlammend geel van het prachtig bloeiend koolzaad.

In Emmeloord, het uitgangspunt van het bezoek, stond de koffie klaar en werden de deelnemers verwelkomd door de secretaris van het gewest Overijsel, van wie het initiatief voor de-

ze landdag was uitgegaan. Zij maakten onder leiding van deskundige gidsen een rondrit door het polderland. Dr. Verhoeven die deze excursies voorbereidde, heeft de landdaggenoten zeer aan zich verplicht. De manier waarop de gidsen vertelden van de ontginning, de verdeling en de beplanting van de landbouwgronden, de indeling van de dorpen, van de fouten ook die daarbij gemaakt zijn, bracht het polderland ineens voor de deelnemers tot leven.

Na de terugkeer naar Emmeloord, kregen de ongeveer tachtig kinderen die aan de tocht deelnamen, hun eigen feest. Zij trokken naar een speeltuin, waar zij onder leiding van mej. Zeveering een heerlijke middag beleefden.

De ouderen begaven zich naar de schouwburgzaal, die geheel gevuld was, toen de heer Eising om drie uur de bijeenkomst met een welkomstwoord opende. Begeleid door een orkest onder leiding van de heer Kuitenbrouwer, voerden de leden van de speelgroep Tremmelo uit Hengelo een uitstekend programma uit, dat bestond uit zang, mandolinespel, een accordeon-solo en een voorstelling van het Wenen ten tijde van Johann Strauss, afgewisseld door het optreden van een balletgroep.

In plaats van de verbandsvoorzitter dr. Van Praag, die in Amerika vertoefde, trad Polet als spreker op. Hij kenmerkte deze bijeenkomst van het Humanistisch Verbond als een zeer bijzondere door de lange afstand die de deelnemers moesten afleggen, de omvang van deze samenkomst en door de opzet: in het hart van dit nieuwe land de naam van het Humanistisch Verbond duidelijk te laten horen en in wijder kring bekendheid te geven aan wat het nastreeft. Ondanks de activiteit van een aantal leden in de polder en het werk van onze raadslieden in de arbeidskampen is de bekendheid en de invloed van het H.V. hier nog maar gering en niet in overeenstemming met de plaats en de betekenis die de humanistische beweging zich gedurende de laatste jaren in Nederland heeft veroverd.

Bij de opbouw van de Noordoostpolder is er naar gestreefd de samenstelling van de bevolking een weerspiegeling te doen zijn van het gemiddelde in ons gehele land. Dat is een groots experiment en als het zou lukken door onderlinge samenwerking van de verschillende geestelijke stromingen iets goeds tot stand te brengen, zal ons dat zeer verheugen, niet omdat wij voorstanders zouden zijn van een kleurloze neutraliteit, maar juist omdat wij de geest van samenwerking in ons door schotjes verdeelde land willen bevorderen.

Met een aanhaling uit dr. Van Praags ope-ningsrede op het laatste verbondcongres vroeg Polet meer begrip voor het dreigend gevaar dat de humanisten in de algemene organisaties worden ingelijfd en mond dood gemaakt. Wij willen ons aandeel leveren op al die gebieden waarop

het menselijke leven zich afspeelt vanuit onze eigen visie en onze levensovertuiging, maar men mag ons niet alleen laten ploeteren zoals wij nu al twaalf jaar gedaan hebben. De man „die er helemaal achter staat”, maar die verzuimt zich bij ons verbond aan te sluiten, moet uit zijn onverschilligheid worden gewekt en zich met ons bezinnen op de levensvragen waarvoor de mens zich ziet gesteld.

Een groep deelnemers in gesprek na de lunch in het Voorhuis te Emmeloord

Als wij ons vanuit onze levensbeschouwing bezig houden met kwesties als opvoeding en gezin, school en politiek, atoombom en vrede, wil dat niet zeggen dat alle humanisten daar eender over zouden denken. Het humanisme heeft de oplossing van de wereldproblemen niet in zijn zak. Maar wel zijn wij bereid ons deel te dragen, mede vorm te geven aan het heden en de wereld van morgen. Wij kunnen niet de garantie geven dat het met onze visie op de dingen lukt de wereld te verbeteren, wij weten ook niet of wij de tijd er voor krijgen. Maar het is het enige wat wij kunnen doen en daarom moeten wij het doen.

Wij vormen geen massabeweging, maar onze invloed reikt verder dan uit de cijfers valt op te maken. Daar zijn de anderen meer van overtuigd dan wijzelf.

Velen verwachten iets van ons en hebben hun hoop op het humanisme gevestigd. Wij mogen hen niet teleurstellen. Wij moeten voortgaan het Humanistisch Verbond te versterken en zijn invloed te vergroten; dat zal ook een verrijking van ons eigen leven betekenen.

Het laatste deel van het programma werd verzorgd door de Oekraïense zang- en dansgroep van de speelgroep Tremmelo in originele klederdacht, een optreden dat door de bezoekers bijzonder gewaardeerd en met een daverend applaus beloond werd.

Het slotwoord van de heer Eising, een hartelijk woord van dank aan allen die tot het welslagen van deze landdag hadden bijgedragen, betekende het einde van een samenzijn, dat volkomen geslaagd is in zijn tweeledige opzet: de deelnemers de Noordoostpolder te leren kennen en de Noordoostpolder het gezicht te tonen van het Humanistisch Verbond!

De Oekraïense dans- en zanggroep „in rust” op het toneel van de schouwburg

(Vervolg van pag. 4)

tot aan een punt, waarop hij nog slechts over God in een dichterlijke, symbolische betekenis spreekt... In de godsdiensten en religies van onze tijd vinden wij al deze fasen naast en door elkander.”

A. TREURNIET

In het totale werk van Fromm nemen de beschouwingen over geloven een minder grote plaats in dan uit deze opstellen zou kunnen worden verondersteld. De hierboven staande beschouwing is, hoewel naar mij dunkt, volkomen in de geest van Fromm, sterk persoonlijk gekleurd. Belangstellenden verwijs ik, naast het tweede en vierde boek van Fromm naar gelijksoortige, maar eveneens anders gekleurde beschouwingen van Prof. dr. T. ten Have: Waarde en schouwingen van geloof en ongeloof (Rekenschap); Raonwaarde van geloof en ongeloof (Rekenschap); Paul-tioneel humanisme (Humanisme en rede); Karl Tillich: De moed om te zijn (Bijleveld, 1955); Karl Jaspers: Wijsgerig geloof (Tjeenk Willink, Haarlem, 1950).

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in AMSTERDAM kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 143 II, Amsterdam-Z.

Frater Smid: Bevrijdende twijfel

(H. J. W. Becht, Amsterdam, z. j.)

Het lezen van een boek is ook een ontmoeting met een ander mens en kan ten gevolge hebben, dat een zelf onderzoek van de lezer plaatsvindt. Tenslotte komt uit de ontmoeting een oordeel voort over de gedachten van de schrijver, over de schrijver zelf. De ontmoeting kan sympathie, afkeer, bewondering, kritiek opwekken en kan leiden tot afbreken van de „verhouding” of tot nadere kennismaking. Het kan ook leiden tot een geestelijke strijd, zelfs worsteling met de medemens-schrijver en zijn denkbeelden. Voor mij ligt *bevrijdende twijfel* van Frater Smid, een der voorgangers van de Vrije Gemeente in Amsterdam.

Kritiek leveren in de gewone zin, dus toetsen op de logische bouw en de behandeling der begrippen, zoals mogelijk bij een zuiver wijsgerig boek, is hier uitgesloten, omdat het geen wetenschappelijk wijsgerig boekje is. Toetsen op esthetische waarde – zuiverheid van beelden, stijl, vergelijkingen, vlucht van fantasie, is uitgesloten omdat bij de schrijver deze motieven niet gewerkt hebben. Aantonen van de juistheid of de onjuistheid der gedachten, – op welke toetssteen? – is ondoenlijk omdat een mens hier heeft geuit, in volstrekt ernstige vorm, de elementen van zijn levensovertuiging en daar kan men het mee eens zijn of die kan men vreemd aan eigen wezen ervaren maar kritiek daarop leveren is ongepast en ook hoogmoedig.

Blijft dus over, en daarover zal ik dan iets moeten schrijven, de ontmoeting met de gedachten en de persoon van een man die in menig belangrijk opzicht totaal anders is dan de recensent. Na herhaaldelijk lezen dacht ik; dat is helemaal geen boek voor mij, dat moet een ander maar bespreken, maar dit afschrijven bevredigt mij niet en daarom zal ik trachten toch enkele opmerkingen te maken om aan te tonen hoe anders deze auteur is dan de recensent.

Laat ik met nadruk vooropstellen dat in allerlei opzicht de knapheid, de ernst, de drang naar bewust leven en de openheid van de auteur indruk op mij hebben gemaakt en dat er geen sprake van is, dat ik met een zekere meewarigheid, van uit de hoogte, deze kritische opmerkingen maak. De enige bedoeling van deze recensie is om leden van het H.V., lezers van M. en W., te confronteren met gedachten van iemand, die leiding geeft aan een groep mensen die in vele opzichten in de volste zin humanisten genoemd moeten worden.

Prof. F. A. van Baren, de voorzitter van de Vrije Gemeente zegt in zijn *Ten geleide*:

„... de beschouwingen van de schrijver (zijn) van een zodanig diepgaande betekenis voor de naar waarheid zoekende mens, dat verwacht mag worden, dat een kennismaking met deze gedachten de lezer in versterkte mate tot nadenken zal stemmen.”

Het thema van het boekje is de twijfel. De inleidende woorden zijn:

„Sedert de mens een godsdienstig bewustzijn heeft kent hij de twijfel. Het schijnt wel of de twijfel onlosmakelijk aan zijn geloof gebonden is. Bij ons weten is er geen mens, die niet op een gegeven ogenblik ervaart, dat zich tussen de sporten van zijn godsdienstige verzekerdheid een element van twijfel wringt.”

En dan beginnen meteen de duiveltjes van de kritiek met hun staartjes te kwispelen. Wat bedoelt de schrijver met een godsdienstig bewustzijn? Ik meende dat waar men van godsdienst spreekt bedoeld werd de dienst, de eerbied, het loven van God, die als persoon ervaren wordt en de mens aanspreekt. Ik kan mij voorstellen en weet dat een mens kan twifelen aan het objectieve bestaan van God als eeuwige, scheppende en almachtige persoon. Maar nu blijkt uit het gehele boekje, dat de schrijver God niet ervaart en erkent als een persona, maar als *het andere*, en

dat hij een pleidooi houdt voor een algemene religieuze levenshouding; voor een groots zwijgen voor het mysterie. Het blijkt ook dat twijfel voor de schrijver niet is de twijfel waarover Descartes zo onnavolgbaar helder schreef, dus het vermogen van de mens om het bestaan van alle dingen te bevestigen of te ontkennen en dat een uiting van het denken is, maar wel, ja wat? De gemoedsgesteldheid die tot geen vast begrip, – uitgangspunt, – gevoel kan komen? Neen. Maar wat dan wel? Het ontgaat de recensent wat nu eigenlijk onder twijfel moet worden verstaan.

En dan ben ik meteen op mijn grootste bezwaar gekomen. Geen enkel begrip dat gebruikt wordt, wordt zo gedefinieerd dat men weet, begrijpt, kan navoelen wat de schrijver bedoelt. Daarmee mist elk gebruik van een woord of een begrip de toch vereiste bepaling, die het begrip onderscheidt van andere begrippen. En dat heeft tot gevolg dat grote gedeelten van het boekje in verbalisme en in opperste vaagheid opgaan. Het grote zwijgen tegenover het grootse mysterie is een geestelijke realiteit die recensent kan bewonderen, begrijpen en zal betrachten, maar dan ook zwijgen en niet zich in zo'n woordenvloed uitdrukken in woorden, woorden, woorden. Mag ik dit nog eens illustreren aan het volgende. Ik citeer:

„... zodra men in het leven iets bepaalt, en nu moeten wij dit woord naar zijn oorspronkelijke betekenis begrijpen, om-paalt men het en dwingt men het binnen de perken van het menselijk bevattingsvermogen, of beter nog voorstellingsvermogen. Dat dit tegen de bedoeling van het leven indruist is duidelijk.”

Het is de gewoonte van de red. van M. en W. om de ter recensie ingekomen boeken aan recensenten te geven, van wie zij meent dat zij kundig en populair de betreffende boeken zullen bespreken. Deze handelwijze heeft tot nadeel, dat er dikwijls laat, te laat, besprekingen verschijnen. Zonder, vanzelfsprekend, van dit gewone beoordelingsprincipe af te wijken menen wij ditmaal een uitzondering te moeten maken om de actualiteit naar voren te halen. Dit is dus geen bespreking maar een uitvoerige aankondiging.

De uitgeverij, *De Haan in Utrecht* is begonnen met een serie pocket-boeken (Phoenix-reeks) die, in vele opzichten, iets nieuws biedt. De boekjes zien er goed verzorgd uit, vallen niet gauw uit de band, het papier is goed en er zijn mooie, duidelijke illustraties in. Alle, tot nog toe verschenen, deeltjes – acht in getal – zijn populair-wetenschappelijk, dus voor allen toegankelijk, die belangstelling voor het onderwerp hebben en een aantal boeken, voordien al verschenen maar zeer duur in aanschaf, zijn nu te verkrijgen voor de prijs van f 2,95. Deze prijs ligt iets hoger dan die van de andere pocket-reksen, maar de genoemde vernieuwingen zijn die verhoging waard en de prijs blijft, voor het gebodene, ongelooflijk laag.

De volgende deeltjes zijn verschenen:

Egypte, door Kurt Lange (voordien voor f 14,90 verkrijgbaar), een prachtige inleiding in de beschavingsgeschiedenis van het oude Egypte, door een uiterst deskundig man beschreven.
Leven en Kunst in de IJstijd, door Herbert Kühn, hoogleraar in de prehistorie aan de universiteit van Mainz. Naar wat we er van

Mag dan de red. vragen wat de bedoeling van het leven is en wat tegen die bedoeling indruist? De behoefte van de mens om een zekere orde te scheppen in de chaos der verschijnselen en ervaringen? Ik weet werkelijk niet wat de schrijver bedoelt. En als hij deze vragen naar duidelijkheid en omschrijving als te rationalistisch afwijst dan is het antwoord: goed, maar dan mag de schrijver geen woorden en begrippen gebruiken die een bepaling eisen.

Nu vraag ik mij ernstig af waarom dit boekje geschreven is en of dit boekje enige helderheid brengt over de bedoelingen van de schrijver. Dan moet mijn antwoord zijn dat ik op de eerste vraag het antwoord weet: een versterking van een vrije, religieuze, zoekende en levende geestesverhouding. Op de tweede vraag moet ik ontkennend antwoorden. Dat was een begenadigd groot kunstenaar en denker – een Goethe of een Confucius – in parabelvorm doet vermoeden werd in dit boekje tot een vage woordenvloed, woorden zonder bepaaldheid, zonder betekenis.

Ik moet, tot mijn spijt, zeggen dat hoezeer de leden van de Vrije Gemeente naast de leden van het H.V. staan in hun afwijzing van elke vorm van dogma, verstarring, onverdraagzaamheid, onmenselijkheid en engheid, er een brede kloof gaapt tussen de religiositeit van Frater Smid en die van talloze leden van het H.V.

Graag erken ik dat ik misschien totaal ongeschikt ben en blind om dit werkje naar waarde te schatten, maar ik weet ook dat ik niet alleen sta in de erkenning dat er volstrekt anders gearde mensen zijn, die zieh ook, in de volste zin, humanisten mogen noemen. De kolommen van M. en W. zullen graag een andere beschouwing opnemen, indien men meent dat de schrijver onrecht is aangedaan, omdat zijn bedoelingen en woorden verkeerd zijn geïnterpreteerd.

H. BONGER.

Boekaankondiging

lazen een fascinerend boek met prachtige reproducties.

Zó zijn onze atomen, een inleiding over de atoomenergie door M. Bogaardt. Men kan nu een goed, populair geschreven overzicht lezen over alle belangrijke aspecten van de nieuwe energiebron der mensen, de atoomkracht.

De wonderwereld van de termietenstaat, door Eug. N. Marais. Velen kennen het boek van Maeterlinck over het leven der mieren, weinigen weten dat M's boek teruggaat op de onderzoekingen van de grote Zuidafrik. dichter Marais. Het is verheugend dat men nu met dit boeiende en rijke boek in Nederland kan kennismaken.

Mijn jeugd in New-Orleans is de autobiografie van de grootste jazz-trompettist. Behalve een groot musicus is hij ook een bijzonder levendig schrijver en verteller. Het boek is erg nuttig voor al degenen, die jazz-muziek kattengejank vinden, maar ook alle anderen zullen er van genieten.

Telepathie en helderziendheid werd door de grote man op dit gebied, W. H. C. Tenhaeff geschreven. Het zou ons niet verwonderen als juist dit boek veel gevraagd werd. De belangstelling voor de para-normale verschijnselen groeit.

Psychologie in theorie en practijk werd door H. van Praag geschreven. De leider van het Centrum voor Pedagogische Psychologie in Amsterdam is – dat wisten wij – niet alleen een knap psycholoog, maar blijkt ook verbluffend goed populair te kunnen schrijven.

(Slot op pag. 7)

IK denk er ZO over

„De pot verwijt de ketel, dat hij zwart ziet”

Met niet geringe verwondering heb ik kennis genomen van de beschouwing „Huisvesting van bejaarden vraagt dringende aandacht” in M. en W. van 10 mei jl.

Ten eerste de opmerking – doch deze slechts terloops – dat de schrijver, de heer J. Bijleveld, in zijn beschouwing eindigt waar hij belangwekkend had kunnen worden. Zijn citaat uit „De Woningbouwvereniging” is ontegenzeggelijk interessant en van waarde als uitgangspunt. Overigens rijst er onzerzijds toch wel enig bezwaar tegen het algemene uitgangspunt van de heer B., die bezwaar, zelfs ernstig bezwaar, heeft tegen het „algemene en neutrale karakter” van de Nederlandse Centrale voor Huisvesting van Bejaarden (N.C.H.B.). Vandaar wellicht zijn zacht verwijt aan „Het huis in de duinen” te Zandvoort, dat daar in de aula voor alle richtingen voorzieningen zijn getroffen. „Voor de katholieken een altaar, voor de dominee en anderen een kathedraal”.

Inderdaad, de toestand in „Het huis in de duinen” heeft de heer B. juist geschetst. Er is in de aula een altaar voor de katholieken en er staat een kathedraal voor de dominee, maar de heer B. stelle zich gerust, de humanisten in het huis, en dat zijn er vrij veel, wordt niets tekort gedaan. Zij vinden er een „open deur”, wel niet in de aula en niet bij „de kathedraal voor de dominee”, maar in de grote recreatiezaal, waarin sprekers van humanistische zijde optreden. Ik heb zo de indruk dat het bestuur van de gemeenschap Zandvoort van het H.V. niet over welwillendheid van de leiding van „Het huis in de duinen” te klagen heeft. De leiding betracht een toe te juichen neutraliteit ten aanzien van de verschillende stromingen onder de bewoners.

Een „kleurloze” neutraliteit? Misschien wel, misschien niet. Mijnerzijds hoop ik van

Drukke werkzaamheden hebben dr. A. L. Constandse genoodzaakt zijn functie als lid van de redactieraad van Mens en Wereld neer te leggen. In zijn plaats maakt nu mev. mr. H. Singer-Dekker deel van de redactieraad uit.

(Vervolg van pag. 6)

Gerust durven wij te schrijven dat degene die nu werkelijk eens iets wil weten van de geschiedenis en de scholen in de zielkunde, dit boekje moet lezen.

De Griekse beschaving door H. D. F. Kitto geeft ons een cultuurgeschiedenis en een politieke geschiedenis van het oude Hellas. Over de inhoud durven wij niets te zeggen, omdat wij die niet lezen; de illustraties zijn bijzonder mooi. Het boek, geschreven door een hoogleraar in het Grieks aan de universiteit van Bristol, is blijkbaar in Engeland beroemd. In de loop van 5 jaar verschenen er 6 drukken. Het boek werd ook in het Duits en Frans vertaald.

Wij wensen De Haan veel succes met deze serie en wij verheugen ons dat men, voor f 2,95 per deel, bezitter kan worden van een aantal bijzondere boeken. De Haan is bezig aan een bijzondere, beschavende onderneming. B.

ganser harte, dat die kleurloze neutraliteit in „Het huis in de duinen” gehandhaafd zal blijven tot in lengte van dagen. Anderen, die van plan mochten zijn ook een algemeen tehuis te stichten, waarin plek zal zijn voor alle gezinden, ook voor humanisten, ten voorbeeld en ter navolging. S.v.p. geen tehuis op zuiver „humanistische grondslag”. We hebben in ons lieve landje al meer dan genoeg „zuilen”, een katholieke zuil, een hervormd-protestantse en een gereformeerde zuil (misschien zijn er nog meer). ’t Is niet nodig, zelfs zeer ongewenst, dat er nog een „zuil” bijkomt, in casu een „humanistische”.

De beschouwing van de heer Bijleveld ademt een uitgesproken anti-godsdienstige geest, waartegen ik meen ernstig bezwaar te moeten maken. Dat de heer B. gekant is tegen de godsdienst, zoals die in het christendom in ons land tot uiting komt, is zijn zaak en zijn recht. Doch men hoede zich voor de voorstelling, welke de heer B. wekt, als zou het humanisme in Nederland principieel anti-godsdienstig zijn. Ware dat zo, vele humanisten zouden er bezwaar tegen gaan maken lid te worden of te blijven van het Humanistisch Verbond. Juist immers het „algemene karakter” van het Verbond, dat het „algemeen menselijke” in het middelpunt zet, is het aantrekkelijke van het Verbond.

Geen verwijt van „de pot aan de ketel, dat hij zwart ziet”. Met andere woorden, geen humanistisch heilig huisje.

Bovenstaande was reeds geschreven en verzonden, toen mij „Mens en Wereld” van 24 mei gewerd, waaruit mij bleek, dat de heer Bijleveld nog een vervolgartikel geschreven had op zijn eerste beschouwing over „Huisvesting van bejaarden ook taak voor humanisten”. Daarmede is mijn zacht bedoeld verwijt, dat de heer B. in zijn eerste beschouwing niet tot een conclusie gekomen was, vervallen.

De slotbeschouwing van de heer B. heeft mijn principieel bezwaar tegen diens opvatting niet kunnen wegnemen. De heer B. meent te moeten waarschuwen tegen „algemeenheid”. „Algemeenheid als leuze en het streven naar algemeenheid worden niet zelden gebruikt als dekmantel voor kleurloosheid”, citeert de heer B. dr. J. P. van Praag en hij doet dat met volle instemming.

De heer B. houde mij ten goede: „algemeenheid” is de voorwaarde voor voorkoming van „verzuiling”. O.i. is er geen behoefte aan specifieke humanistisch gerichte tehuizen voor bejaarden, wel aan algemene tehuizen, waarin elke richting, of juist nog „levensbeschouwing”, aan haar trekken kan komen. Zoals gebeurt in „Het huis in de duinen”, te Zandvoort.

Zandvoort, mei 1958

RUGAART
(Bewoner van
„Het huis in de duinen”)

Als bestuurslid van de „N.C.H.B.” ben ik van de uitstekende geest in „Het Huis in de Duinen” goed op de hoogte en dus weet ik zeer goed dat de humanisten daar niets tekort wordt gedaan. Op mij maakt de opmerking van de heer R. dan ook de indruk dat hij een „open deur” intrapt.

Een anti-godsdienstige geest heb ik bepaald in mijn artikel niet willen ademen en m.i. ook niet geademd. De verzuiling en de begrippen „algemeen” en „neutraal” zijn moeilijke zaken die men niet kan afdoen door degenen, die ze proberen te doorgronden, te beschuldigen door b.v. te zeggen „dat de heer B. gekant is tegen de godsdienst”.

J. BIJLEVELD

Nog eens grote getallen

De verklaring van de moeilijkheid van F. B. met de te grote getallen ligt voor de hand: het is een vertaalfout, in het amerikaans is nl. „a billion” hetzelfde als wat wij een miljard noemen, niet een biljoen. Dat scheelt dus drie nullen en daarmee is de zaak gezond.

Minder duidelijk blijft waarom nu juist Moskou als voorbeeld moet dienen voor uitspraken namens de bevolkingen, zonder raadpleging. Ik dacht dat we daar dicht bij huis ook wel een handje van hadden. Als ik tenminste lees, waar „Nederland” al zo voorstelt!

W. J. J.

Humanistische Jeugdbeweging (H.J.B.)

Nu de zomer weer langzaam nadert, komen de H.J.B.-kampen ook weer in zicht. Wat zijn dit eigenlijk, die H.J.B.-kampen? Wel, elke zomer organiseert de H.J.B. enkele zomerkampen, welke in tenten gehouden worden. Dit jaar in Drente en Zeeland. Behalve wandelingen, fietstochten, en niet te vergeten luiers vermeldt het programma ook serieuzer zaken zoals discussies en lezingen. De sport in de H.J.B. is meestal volleybal. Een hoogtepunt in de meeste kampen is de z.g. dorpentocht. Ook wordt er dikwijls een excursie gehouden. Het kenmerkende van de H.J.B.-kampen is wel de ongedwongen sfeer, die er heerst. De gang van zaken in de kampen wordt door de deelnemers zelf bepaald. Dit gebeurt door middel van een kampraad, welks leden, op de kampeider en de „kok” na, door de deelnemers gekozen worden. In ieder kamp is een ouder persoon, een mentor aanwezig, die de kampraad van advies dient. Behalve H.J.B.-ers kunnen ook belangstellenden aan deze kampen deelnemen. Men moet dan ouder dan veertien en jonger dan drieëntwintig jaar zijn. De prijs van deze kampen bedraagt vijftientwintig gulden.

Er worden dit jaar drie kampen gehouden n.l.

1) 12-19 juli: HOOGHAREN Drente.

We vinden hier een prachtige omgeving met bossen, heiden, vennen en ook weilanden en korenvelden.

Leiding: Paul Lambeck.

2) 19-26 juli: Zelfde plaats als het eerste kamp. Leiding: Kees d'Angremond.

3) 16-23 augustus: Dit kamp is nog in voorbereiding.

Het wordt gehouden op Schouwen-Duiveland. Waarschijnlijk in de buurt van Renesse.

Leiding: Olof Lambeck of Walter van der Kooi.

Men kan zich voor deze kampen opgeven bij Olof Lambeck. Adres: dpl sergt O. H. Lambeck, rnr 37.04.30.226 41e Afd VA (B-bt), legerplaats 't Harde.

Op dit adres kan men ook inlichtingen over deze kampen verkrijgen.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schie-
weg 87c, Rotterdam, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.

Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag.

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het
Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,

voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
losse nummers f 0,30.

Humanistisch Vakantie- en Conferentie-
oord

DE ARK

Profiteert van de prachtige ligging van de Ark te midden van bos, heide en zandverstuivingen.

In de perioden 28 juni-19 juli en 16-30 augustus a.s. kunnen we nog enkele gasten ontvangen.

Prijs per week f 42.-; kinderen 6 t.m. 10 jaar f 32.-; kinderen 0 t.m. 5 jaar f 26.-.

Aanmeldingen en inlichtingen bij „De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet, tel. K 3412-2404.

CREMATIE

*Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

**VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
CREMATIE**

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag
van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris J. IJSENNEGGES,
Stadionkade 51, Amsterdam

Opvoedingsvragen in school en jeugdbe-
weging worden beantwoord in een serie
radiolezingen van Dr. L. v. Gelder voor
de AVRO-microfoon.

„Opvoeding
in de school”

„Opvoeding
in de jeugdbeweging”

Ouders en jongeren kunnen hiermede
hun voordeel doen.

De tekst van de lezingen is verkrijgbaar
bij het Centr. Bureau v.h. Hum. Verbond,
Oude Gracht 152, Utrecht. Giro 304960.

Prijs per lezing 25 ct.

ZOMERSCHOOL

28 juli tot 2 augustus

De Zomerschool van de Humanistische Stichting „Socrates” wordt dit jaar
gehouden in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te
Amersfoort, in een prachtige omgeving van bos en hei

Onderwerp: MENS EN MEDEMENS

(Het probleem van de menselijke verhoudingen)

Sprekers: Het probleem der menselijke verhoudingen – P. A. Pols
Menselijke verhoudingen in het gezin – Mevr. A. J. Groenman-Deinum
Menselijke verhoudingen in het bedrijf – A. J. Wevers
Menselijke verhoudingen in de internationale samenleving –
Dr. A. L. Constandse

Aanvang: maan 28 juli 1958 te 17.30 uur

Einde: zaterdag 2 augustus te 14.00 uur

Kosten: f 55.— inclusief voll. pension
f 12.— zonder pension

Alg. leiding: Drs. J. H. P. Colpa

De inschrijving sluit spoedig na het verschijnen van dit nummer

Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht - Tel. 10163

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

ANTWOORD

op kindervragen geeft de brochure

KINDEREN TUSSEN HUMANISME EN CHRISTENDOM

door A. J. Groenman-Deinum

in deze brochure behandelt de
schrijfster de voorlichting over
de godsdienst in de humanis-
tische gezinsopvoeding.

Prijs f 0,75.

Deze nieuwe uitgave is verkrijgbaar bij
Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht. Tel. 030-10163,
postgirorekening 304960.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

Vacantieverblijf aangeboden in bosrijke
omgeving, geheel vrij huis, 6 à 7 slaappl.,
f 60,— per week, beschikbaar 13 t/m 27
juli en 9 t/m 23 augustus.

Br. onder no. juni 1, bureau van dit blad.

Onderwijzer, lid van het Humanistisch
Verbond, 58 jaar, wonende te 's-Graven-
hage, ZOEKT KENNISMAKING met
dame.

Brieven onder no. juni 2, bureau van dit
blad.

Vandaag nog inlichtingen vragen
over de nieuwste vorm van levens-
verzekering, welke is gebaseerd op
de kosten van levensonderhoud

DE INDEX-BENADERINGS-POLIS

Levensverzekering Mij. „AURORA”
Herengracht 62, Amsterdam